

Ο ρόλος της Γεωργίας στη Μεγέθυνση: Διαρθρωτικά Χαρακτηριστικά

Διαρθρωτικά χαρακτηριστικά γεωργικού τομέα υποανάπτυκτης οικονομίας

- Από τη σύγκριση των οικονομιών των αναπτυσσόμενων και των ανεπτυγμένων χωρών διαπιστώνεται
 - ο γεωργικός τομέας καλύπτει το μεγαλύτερο μέρος της οικονομικής δραστηριότητας μιας αναπτυσσόμενης οικονομίας και απασχολεί το μεγαλύτερο μέρος του εργατικού δυναμικού της χώρας
- Έχουν διαπιστωθεί κοινά χαρακτηριστικά στον γεωργικό τομέα των υπανάπτυκτων χωρών
 - οργάνωση γεωργικής παραγωγής
 - συνθήκες υποαπασχόλησης του γεωργικού εργατικού δυναμικού
 - οικονομική συμπεριφορά των γεωργών
 - ύπαρξη του φαινομένου του δυαδισμού (dualism)

Οργάνωση της γεωργικής παραγωγής

- Η πλέον διαδεδομένη μορφή οργάνωσης της γεωργικής παραγωγής στις χώρες με χαμηλό επίπεδο ανάπτυξης είναι η παραδοσιακή γεωργία
 - Βάση της γεωργικής αυτής οργάνωσης είναι το αγροτικό νοικοκυριό
 - Η εργασία προέρχεται αποκλειστικά από την οικογένεια
 - Το κεφάλαιο είναι τις περισσότερες φορές προϊόν εργασίας της ίδιας της οικογένειας
- Ένα μεγάλο μέρος της παραγωγής παράγεται με σκοπό την αυτοκατανάλωση
 - Μεγάλη διαφοροποίηση της γεωργικής παραγωγής & μικρή εξειδίκευση
- Η τεχνολογία που χρησιμοποιείται είναι παραδοσιακή, χωρίς τη χρήση εισροών που προέρχονται από άλλους τομείς της οικονομίας
- Ο γεωργικός πληθυσμός και το εργατικό δυναμικό του τομέα αυξάνουν με πολύ υψηλούς ρυθμούς. Καθώς η γεωργική γη στις χώρες αυτές παραμένει σχεδόν σταθερή και υπάρχει ανεπάρκεια κεφαλαιουχικών αγαθών
 - οι λόγοι γεωργική γη/εργασία & κεφάλαιο/εργασία είναι πολύ χαμηλοί
 - η παραγωγικότητα της εργασίας είναι πολύ χαμηλή

Οργάνωση της γεωργικής παραγωγής

- Στον τομέα παρατηρείται επίσης και χαμηλή απόδοση του συντελεστή γεωργικής γης
- Οι χαμηλές στρεμματικές αποδόσεις οφείλονται:
 - Στη μικρή ποσότητα του απασχολούμενου κεφαλαίου ανά στρέμμα γεωργικής γης
 - Το κεφάλαιο είναι ανεπαρκές εξαιτίας του χαμηλού επιπέδου επενδύσεων στον γεωργικό τομέα
 - Το χαμηλό επίπεδο των επενδύσεων οφείλεται στην έλλειψη αποταμιεύσεων λόγω του χαμηλού κατά κεφαλή εισοδήματος
 - Όταν το κατά κεφαλή εισόδημα βρίσκεται σε χαμηλά επίπεδα, το μεγαλύτερο ποσοστό του κατευθύνεται για κατανάλωση και κάλυψη βασικών αναγκών -> μη ύπαρξη περιθωρίων για αποταμιεύσεις στον τομέα
 - Στο μικρό μέγεθος των γεωργικών εκμεταλλεύσεων, το οποίο αποτελεί περιοριστικό παράγοντα στη χρήση βελτιωμένης τεχνολογίας και στη γενικότερη βελτίωση των συνθηκών παραγωγής.

Το πρόβλημα της υποαπασχόλησης και της συγκεκαλυμμένης ανεργίας

- Οι υψηλοί ρυθμοί γεννητικότητας στις υποανάπτυκτες χώρες συμβάλλουν στην ταχεία αύξηση του πληθυσμού
 - Οι πληθυσμιακές πιέσεις συνοδεύονται από το φαινόμενο της ανεργίας κυρίως στις αστικές περιοχές
 - Οι ρυθμοί ανάπτυξης της βιομηχανίας και των υπηρεσιών δεν μπορούν να εξασφαλίσουν την πλήρη απασχόληση του εργατικού δυναμικού
 - Η ανεργία αυτή, που σχετίζεται με την αδυναμία της οικονομίας να απορροφήσει τους άνεργους ονομάζεται διαρθρωτική ανεργία, και αντιμετωπίζεται με τη δημιουργία επενδύσεων, που δημιουργούν νέες θέσεις απασχόλησης
- Μια μορφή ανεργίας, που παρατηρείται στον γεωργικό τομέα των υπανάπτυκτων χωρών είναι η 'συγκεκαλυμμένη ανεργία' (disguised unemployment).
 - Το γεωργικό εργατικό δυναμικό δεν παραμένει άνεργο αλλά υποαπασχολείται
 - Οι γεωργοί έχουν στη διάθεση τους μικρή ποσότητα γεωργικής γης για να απασχοληθούν πλήρως, ενώ δεν υπάρχουν και ευκαιρίες για εξωγεωργική απασχόληση.

Η οικονομική συμπεριφορά των παραγωγών

- Στις πρώτες δεκαετίες της ανάπτυξης, μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, διατυπώθηκε η άποψη ότι στον παραδοσιακό γεωργικό τομέα μιας υποανάπτυκτης οικονομίας δεν κατανέμονται αποτελεσματικά οι παραγωγικοί του πόροι και οι παραγωγοί δεν ανταποκρίνονται σε οικονομικά κίνητρα
 - Η οικονομική συμπεριφορά των παραγωγών είναι **μη ορθολογική** και καθορίζεται από **μη-οικονομικά κίνητρα**
 - Π.χ. η χρήση παραδοσιακών μεθόδων παραγωγής, παρότι υπάρχουν καλύτερες μέθοδοι με τεχνολογική υπεροχή, μπορεί να ερμηνευθεί ότι οφείλεται στην προκατάληψη των παραγωγών, στη δυσπιστία τους και την απροθυμία προσαρμογής σε νέα δεδομένα
 - Δηλ. να εξηγηθεί με **μη-οικονομικούς παράγοντες**
 - Επίσης, το γεγονός ότι οι παραγωγοί δεν αντιδρούν στις μεταβολές των τιμών των προϊόντων, ώστε να προσαρμόσουν την παραγωγή τους και να μεγιστοποιήσουν το κέρδος τους, σημαίνει ότι δεν ανταποκρίνονται σε οικονομικά κίνητρα και άρα δεν δρουν ορθολογικά

Η οικονομική συμπεριφορά των παραγωγών

- Τι εννοούμε με την έννοια της **αποτελεσματικής κατανομής των πόρων** στην παραγωγική διαδικασία:
 - ✓ Πραγματοποίηση μέγιστου δυνατού προϊόντος από δεδομένη ποσότητα συντελεστών της παραγωγής
-> **τεχνική αποτελεσματικότητα**
 - ✓ Οι παραγωγοί χρησιμοποιούν τόση ποσότητα συντελεστών της παραγωγής μέχρι να εξισώσουν την αξία του οριακού προϊόντος κάθε συντελεστή με την τιμή αγοράς του -> **οικονομική αποτελεσματικότητα**
- Αν η αξία του οριακού προϊόντος της εργασίας είναι μικρότερη από την τιμή της εργασίας που πληρώνει ο παραγωγός για να απασχολήσει μια μονάδα εργασίας τότε
 - Ο συντελεστής εργασία χρησιμοποιείται σε μεγαλύτερη ποσότητα από όσο πρέπει

Η οικονομική συμπεριφορά των παραγωγών

- Ο παραγωγός για να επιτύχει άριστη κατανομή των πόρων (οικονομική αποτελεσματικότητα) πρέπει να χρησιμοποιεί λιγότερες μονάδες εργασίας μέχρι του σημείου όπου:

$$\text{ΑΟΠ}_L = \text{ΟΠ}_L \times P_y = P_L$$

ΑΟΠ_L : Αξία οριακού προϊόντος εργασίας

ΟΠ_L : Οριακό προϊόν εργασίας

P_y : τιμή του παραγόμενου προϊόντος

P_L : αμοιβή της εργασίας στην αγορά

- Επομένως, αν ίσχυε η υπόθεση ότι οι παραγωγοί δεν κατανέμουν αποτελεσματικά τους παραγωγικούς τους πόρους, θα ήταν δυνατή η αύξηση της παραγωγής στις χώρες αυτές με την αναδιάρθρωση των συντελεστών παραγωγής και την καλύτερη κατανομή τους.

Η οικονομική συμπεριφορά των παραγωγών

- Την άποψη για την μη αποτελεσματική χρήση των πόρων στη γεωργία των αναπτυσσόμενων χωρών ανέκρουσε ο Th. Schultz (Transforming Traditional Agriculture, 1964)
- Ο Schultz υποστήριξε ότι οι παραγωγοί χρησιμοποιούν **αποτελεσματικά** τους συντελεστές της παραγωγής και ότι **δρουν ορθολογικά**
- Παραμένουν όμως φτωχοί διότι υπάρχουν περιορισμένες τεχνικές επιλογές και οικονομικές δυνατότητες στο σύστημα, στο οποίο λειτουργούν
 - Η λύση του προβλήματος βρίσκεται στη μεταβολή της σύνθεσης των χρησιμοποιούμενων συντελεστών παραγωγής, δηλ. στη χρήση νέων εισροών (λιπάσματα, φυτοφάρμακα) καθώς και σύγχρονης τεχνολογίας, που θα αυξήσουν την παραγωγικότητα του γεωργικού τομέα.

Ο ρόλος του κινδύνου και της αβεβαιότητας στην οικονομική συμπεριφορά των παραγωγών

- Η οικονομική συμπεριφορά των παραγωγών είναι άμεσα συνυφασμένη με το **πρόβλημα του κινδύνου και της αβεβαιότητας** που υπάρχει στη γεωργική δραστηριότητα
- Έχει διατυπωθεί η άποψη ότι η οικονομική συμπεριφορά των παραγωγών στις αναπτυσσόμενες οικονομίες δεν μπορεί να ερμηνευθεί με βάση μόνο την επιδίωξη της μεγιστοποίησης του κέρδους, χωρίς να ληφθεί υπόψη και ο παράγοντας του κινδύνου και της αβεβαιότητας που χαρακτηρίζει το οικονομικό περιβάλλον στο οποίο λειτουργούν οι παραγωγικές μονάδες του γεωργικού τομέα
 - Πέραν των τιμών των προϊόντων και των συντελεστών παραγωγής, στοιχεία που προσδιορίζουν τελικά το κέρδος, η οικονομική συμπεριφορά των παραγωγών επηρεάζεται από παράγοντες όπως ο κίνδυνος και η αβεβαιότητα.
 - Π.χ. παρατηρείται αύξηση των τιμών ορισμένων προϊόντων που παράγει ο γεωργός χωρίς να σημειώνεται αύξηση της παραγωγής τους εκ μέρους του γεωργού
 - Αυτό σημαίνει έλλειψη ανταπόκρισης και μη-ορθολογική συμπεριφορά;
 - Όχι πάντα διότι μπορεί η επέκταση της παραγωγής στα προϊόντα των οποίων αυξήθηκε η τιμή -> **αύξηση κινδύνου** για το εισόδημα του παραγωγού σε σύγκριση με τον συνδυασμό των προϊόντων που παρήγαγε μέχρι σήμερα

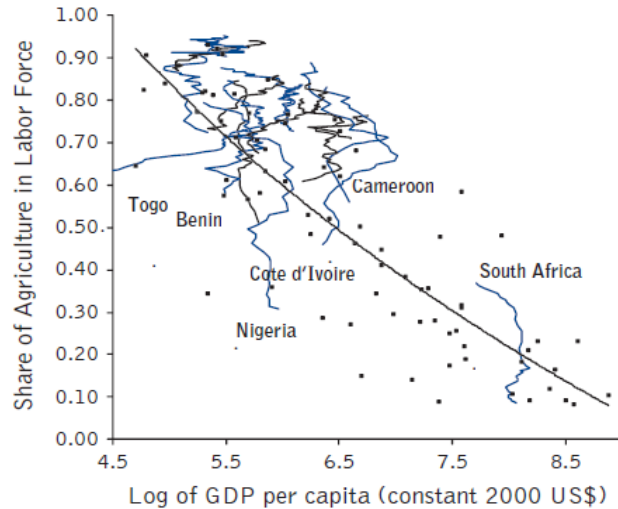
Ο ρόλος του κινδύνου και της αβεβαιότητας στην οικονομική συμπεριφορά των παραγωγών

- Παράδειγμα: Θεωρείστε έναν γεωργό, μιας αναπτυσσόμενης χώρας, που πιστεύει ότι εισάγοντας μια καινούργια ποικιλία, το εισόδημα του μπορεί να τριπλασιαστεί, αν επιτύχει στη χρήση της νέας ποικιλίας, ή να χάσει τελείως το εισόδημα του αν αποτύχει.
 - Ανεξάρτητα από την πιθανότητα επιτυχία, ο γεωργός συνήθως προτιμάει την παλιά δοκιμασμένη ποικιλία, που δεν θα του αυξήσει το εισόδημα, όμως θα του εξασφαλίσει ότι αυτός και η οικογένεια του δεν θα αντιμετωπίσουν πρόβλημα επιβίωσης
 - **Αποστροφή vs αποζήτηση κινδύνου** (risk averse vs risk lover)
- Εμπειρικά, έχει επιβεβαιωθεί ότι *ceteris paribus*, οι γεωργοί με υψηλό εισόδημα αποδέχονται την τεχνολογία με μεγαλύτερη ευκολία σε σύγκριση με τους χαμηλού εισοδήματος γεωργούς
 - Συνήθης επιδίωξη παραγωγού χαμηλού εισοδήματος: **ελαχιστοποίηση του κινδύνου** για επιβίωση της οικογένειας παρά η μεγιστοποίηση του κέρδους.

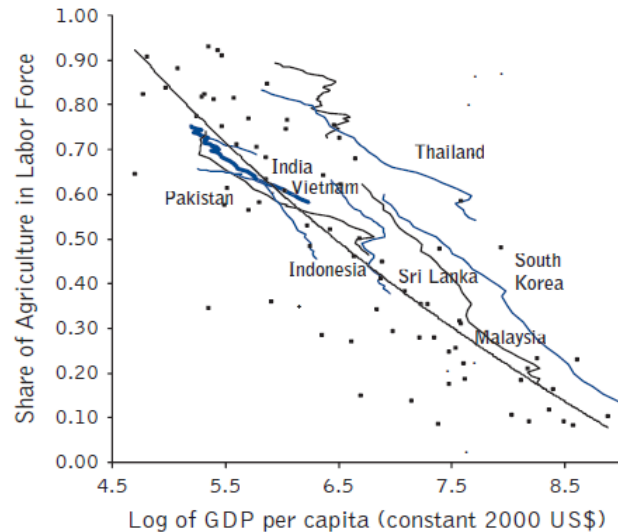
Ο ρόλος της Γεωργίας στη Μεγέθυνση: Διαρθρωτικός Μετασχηματισμός

Διαρθρωτικός Μετασχηματισμός

(a) Structural transformation in Sub-Saharan Africa

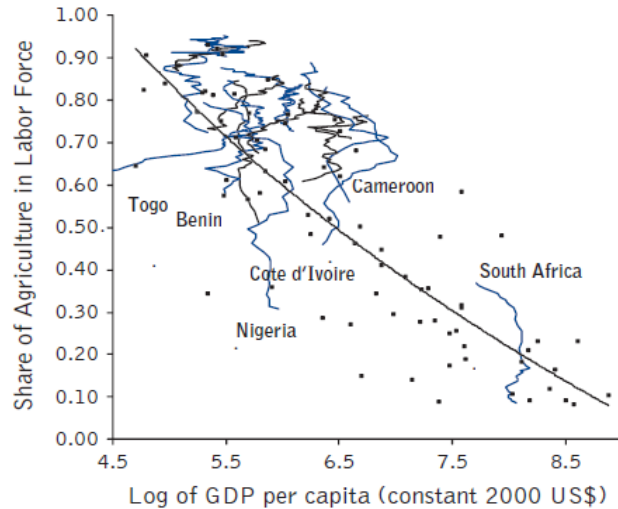
(b) Structural transformation in Asia

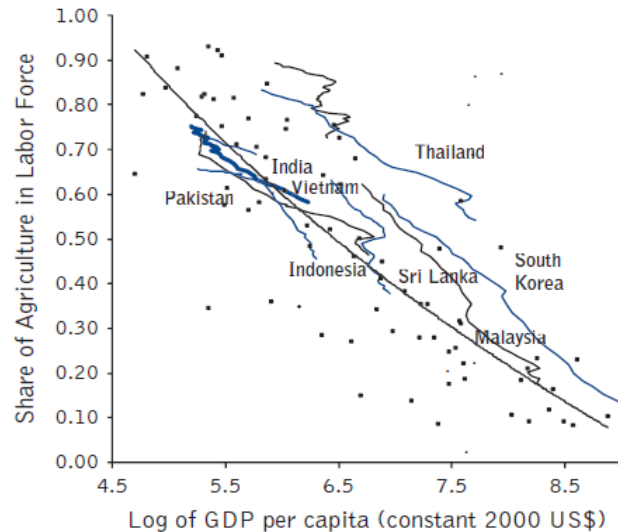
- **Διαρθρωτικός Μετασχηματισμός:** η κανονικότητα στον τρόπο που αλλάζει η τομεακή διάρθρωση μιας οικονομίας καθώς αυξάνεται το εισόδημα.
- Καθώς αυξάνεται το ΑΕΠ, **το μερίδιο της γεωργίας μειώνεται** τόσο στην απασχόληση όσο και στο ΑΕΠ, με χαμηλότερο μερίδιο για τη γεωργία στο ΑΕΠ από ό,τι στην απασχόληση, σηματοδοτώντας χαμηλότερα εργατικά εισοδήματα στη γεωργία από ό,τι στην υπόλοιπη οικονομία.
- Αυτό συμβαδίζει με την εμπειρική παρατήρηση ότι οι περισσότεροι από τους φτωχούς στις χώρες χαμηλού εισοδήματος συνδέονται με τη γεωργία και κατοικούν στις αγροτικές περιοχές.
- Η παρατήρηση αυτή είναι **καθαρά περιγραφική και όχι αιτιώδης:** η μείωση του μεριδίου που έχει η γεωργία στην απασχόληση και το ΑΕΠ δεν θα οδηγήσει σε υψηλότερο κατά κεφαλήν ΑΕΠ.
- Στην Υποσαχάρια Αφρική: Έχουμε ταχέως μειούμενα μερίδια της γεωργίας στην απασχόληση που συνδέονται με τη μετανάστευση από τις αγροτικές προς τις αστικές περιοχές χωρίς αύξηση του κατά κεφαλήν ΑΕΠ (Σχήμα α).
- Αυτό έρχεται σε αντίθεση με την Ασία: Όπου το φθίνον μερίδιο της γεωργίας στην απασχόληση συνδέεται με την ταχεία αύξηση του κατά κεφαλήν ΑΕΠ (Σχήμα β).

Διαρθρωτικός Μετασχηματισμός

(a) Structural transformation in Sub-Saharan Africa

(b) Structural transformation in Asia

- Στην Ασία, που σημειώνει επιτυχή διαρθρωτικό μετασχηματισμό, το μερίδιο της γεωργίας στην απασχόληση μειώθηκε, επειδή η **αύξηση της απασχόλησης επετεύχθη ταχύτερα στην υπόλοιπη οικονομία**
- Η επιτυχημένη γεωργική ανάπτυξη επιταχύνει την μεγέθυνση στους άλλους τομείς της οικονομίας
- Εάν οι τομείς αυτοί της οικονομίας αναπτύσσονται ταχύτερα από την γεωργία, το μερίδιο της γεωργίας μειώνεται τόσο στην συνολική απασχόληση όσο και στο ΑΕΠ
- Αυτή η πτώση αποτελεί **μέτρο επιτυχίας** του ρόλου που διαδραματίζει η γεωργία στη μεγέθυνση και όχι μέτρο αποτυχίας
- Η γεωργία μειώνεται ως μερίδιο της οικονομίας επειδή βοηθά την υπόλοιπη οικονομία να **επιταχύνει την μεγέθυνση** της

**Ο ρόλος της Γεωργίας
στη Μεγέθυνση:
Υποδείγματα
Δυναμικής Οικονομίας**

Το φαινόμενο της δυαδικής οικονομίας

- Στις περισσότερες υποανάπτυκτες χώρες, ο γεωργικός τομέας αποτελεί τον καθυστερημένο τομέα μιας δυαδικής οικονομίας
- Ο δυαδισμός (ή **δυσισμός**) παίρνει τη μορφή της συνύπαρξης ενός σύγχρονου ανεπτυγμένου τομέα (συνήθως βιομηχανία) και ενός καθυστερημένου αγροτικού τομέα
- Ο ανεπτυγμένος τομέας, είναι ο τομέας με την σύγχρονη τεχνολογία εντάσεως κεφαλαίου, με την υψηλή παραγωγικότητα και με κύριους συντελεστές παραγωγής το κεφάλαιο και την εργασία
- Ο καθυστερημένος (παραδοσιακός) τομέας ταυτίζεται με τον γεωργικό τομέα και χαρακτηρίζεται από χαμηλή παραγωγικότητα και παραδοσιακή τεχνολογία
 - Επειδή ο συντελεστής εργασία πλεονάζει -> **υπερπροσφορά εργατικού δυναμικού** -> μέθοδοι παραγωγής εντάσεως εργασίας (**τεχνολογία εντάσεως εργασίας**)

Το φαινόμενο της δυαδικής οικονομίας

- Σημαντικές διαφορές του ανεπτυγμένου τομέα σε σχέση με τον καθυστερημένο ως προς:
 - i. το κατά κεφαλήν εισόδημα
 - ii. αμοιβή εργασίας
 - iii. καταναλωτικά πρότυπα και πρόσβαση στις υπηρεσίες λόγω της εισοδηματικής διαφοράς
- Σε πολλές υποανάπτυκτες οικονομίες υπάρχουν συνθήκες δυαδισμού και εντός του γεωργικού τομέα
 - Π.χ. ο τομέας των φυτειών, που έχει εξαγωγικό προσανατολισμό, χρησιμοποιεί σύγχρονη τεχνολογία και έχει μεγάλη εξάρτηση από τη διεθνή αγορά vs τον υπόλοιπο γεωργικό τομέα που αποτελείται από μικρές εκμεταλλεύσεις, με παραδοσιακή τεχνολογία, που παράγουν με σκοπό την αυτοκατανάλωση.

- Πολλές θεωρίες προσπάθησαν να ερμηνεύσουν το πρόβλημα του δυαδισμού
- Οι θεωρίες αυτές διαφέρουν ουσιαστικά ως προς τα **αίτια** του φαινομένου και ως προς τις **επιπτώσεις** του στη μελλοντική εξέλιξη της χώρας
- Οι **δυναμικές** θεωρίες υποστηρίζουν ότι υπάρχει αλληλεξάρτηση μεταξύ του καθυστερημένου-αγροτικού τομέα και του ανεπτυγμένου-βιομηχανικού
 - Με την οικονομική μεγέθυνση του σύγχρονου τομέα οι επιπτώσεις της ανάπτυξης διαχέονται σε ολόκληρη την οικονομία της χώρας
 - Όλο το οικονομικό σύστημα επηρεάζεται από τα οφέλη της ανάπτυξης, όπως από την αύξηση της παραγωγικότητας, η διεύρυνση της αγοράς, την εξειδίκευση της εργασίας και την αύξηση των αμοιβών.
 - Μακροχρόνια, το **σύστημα τείνει στη μείωση των ανισοτήτων και την εξαφάνιση του δυαδισμού**

- Οι στατικές θεωρίες τονίζουν την **έλλειψη αλληλεπίδρασης μεταξύ των δυο τομέων**, και υποστηρίζουν ότι:
 - τα οφέλη της ανάπτυξης δεν διαχέονται σε ολόκληρη την οικονομία
 - αντίθετα, παρατηρείται πόλωση και συγκεντρωτισμός των θετικών επιδράσεων της ανάπτυξης μόνο στον ανεπτυγμένο τομέα
 - μακροχρόνια, όχι μόνο δεν τείνει να εκλείψει το φαινόμενο του δυαδισμού αλλά αντίθετα δημιουργείται συσσωρευτική ανισότητα στο σύστημα

- Οι δυναμικές θεωρίες του δυαδισμού περιλαμβάνουν τη θεωρία του A. Lewis 'Economic Development with Unlimited Supplies of Labour', των J.C. Fei and G. Ranis 'Development of the Labour Surplus Economy' και του D.W. Jorgensen 'The Development of a Dual Economy'
- Βασικός μηχανισμός σε όλες αυτές τις θεωρίες είναι η **αύξηση της παραγωγικότητας στον γεωργικό τομέα**, η οποία επιτρέπει την **μετακίνηση πλεονάζοντος εργατικού δυναμικού από τον παραδοσιακό γεωργικό τομέα στον σύγχρονο (βιομηχανικό) τομέα** και τη συσσώρευση κεφαλαίου στον τελευταίο.

Ανάπτυξη με πλεονάζουσα ποσότητα εργασία (A. Lewis)

- Οι βασικές **υποθέσεις** της θεωρίας του A. Lewis είναι:
 - a) Η οικονομία της αναπτυσσόμενης χώρας αποτελείται από δυο τομείς, έναν ανεπτυγμένο σύγχρονο τομέα και έναν παραδοσιακό γεωργικό τομέα, με χαρακτηριστικά όπως αυτά που αναφέρονται για τους τομείς της δυαδικής οικονομίας
 - b) Το εργατικό δυναμικό στον γεωργικό τομέα πλεονάζει, υπάρχει υποαπασχόληση και συγκεκαλυμμένη ανεργία και η οριακή παραγωγικότητα του εργατικού δυναμικού είναι ίση με το μηδέν. Μετακίνηση επομένως του πλεονάζοντος εργατικού δυναμικού από τον γεωργικό τομέα προς τον βιομηχανικό δεν θα μείωνε το επίπεδο της γεωργικής παραγωγής
 - c) Το πλεονάζον δυναμικό της γεωργίας θα μετακινηθεί στον βιομηχανικό τομέα, αν του προσφερθεί αμοιβή μεγαλύτερη από αυτή που λαμβάνει στον παραδοσιακό τομέα
 - ✓ Η μεγαλύτερη αμοιβή (μισθός) λειτουργεί ως κίνητρο για την μετακίνηση του εργατικού δυναμικού
 - ✓ Ο Lewis υποστηρίζει ότι οι μισθοί στον βιομηχανικό τομέα θα είναι 20-30% υψηλότεροι των αμοιβών στον γεωργικό τομέα

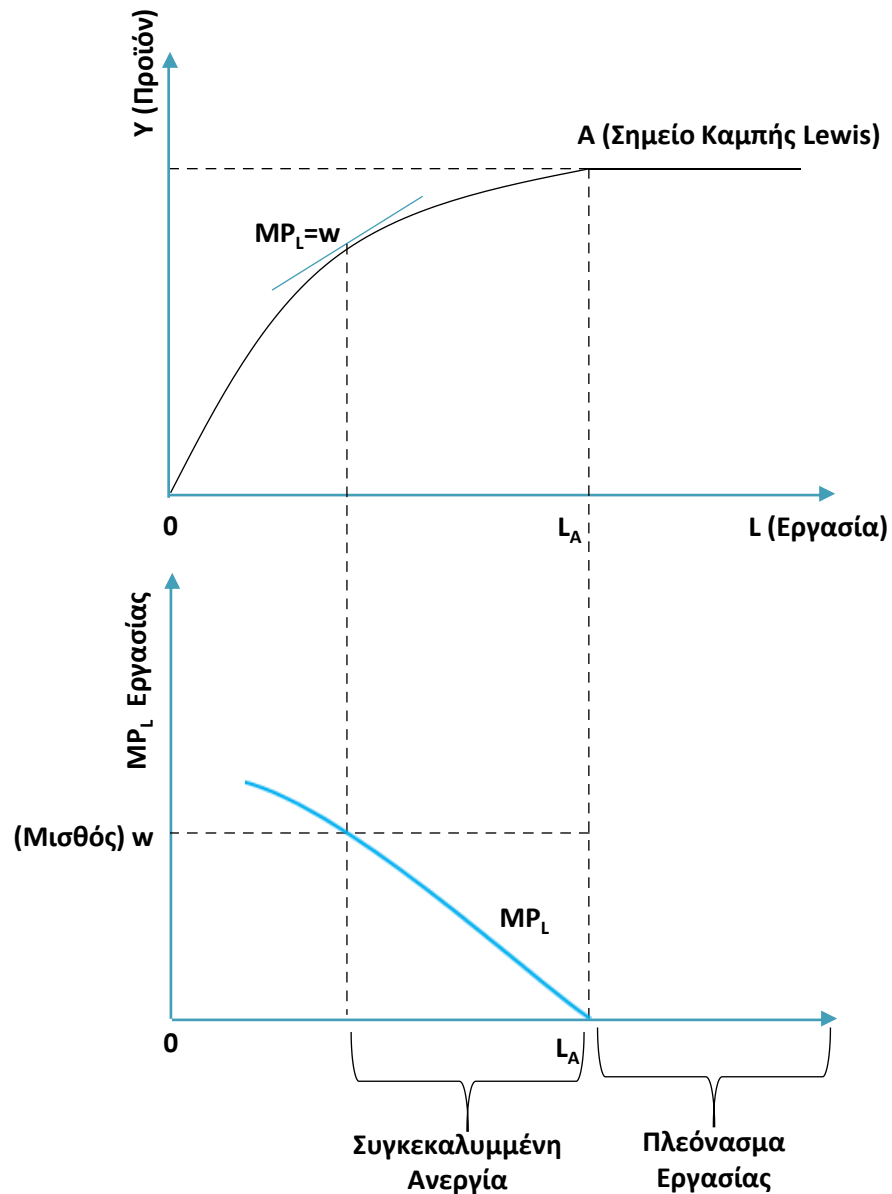
Ανάπτυξη με πλεονάζουσα ποσότητα εργασία (A. Lewis)

- Ο μηχανισμός ανάπτυξης της οικονομίας περιγράφεται από τον Lewis ως εξής:
 - a) Ο σύγχρονος τομέας προσφέρει υψηλότερη αμοιβή εργασίας και προσελκύει το ανειδίκευτο εργατικό δυναμικό του γεωργικού τομέα
 - b) Από την απασχόληση του εργατικού δυναμικού οι επιχειρηματίες πραγματοποιούν κέρδη, τα οποία στη συνέχεια επενδύουν για το σχηματισμό νέου παραγωγικού κεφαλαίου
 - c) Η αύξηση και η συσσώρευση κεφαλαίου στον σύγχρονο τομέα δημιουργεί νέες ανάγκες σε εργατικό δυναμικό, το οποίο προσελκύει ο σύγχρονος τομέας από τον γεωργικό τομέα, προσφέροντας του την υψηλότερη αμοιβή εργασίας ως κίνητρο
 - d) Η διαδικασία της μετακίνησης εργατικού δυναμικού από τον παραδοσιακό τομέα προς τον σύγχρονο, η επανεπένδυση των κερδών και ο σχηματισμός κεφαλαίου συνεχίζεται μέχρι να απορροφηθεί όλο το πλεονάζον δυναμικό της γεωργίας

Ανάπτυξη με πλεονάζουσα ποσότητα εργασία (A. Lewis)

- Η κινητήρια δύναμη της όλης αναπτυξιακής διαδικασίας είναι η **επανεπένδυση των κερδών** για την αύξηση του κεφαλαίου και την ανάπτυξη του σύγχρονου τομέα
- Με τη μετακίνηση του πλεονάζοντος εργατικού δυναμικού από τον παραδοσιακό τομέα αυξάνει η παραγωγικότητα της εργασίας στον τομέα
- Η **αύξηση της παραγωγικότητας** στον γεωργικό τομέα αποτελεί βασική προϋπόθεση για την ανάπτυξη της οικονομίας, καθώς η γεωργία επωμίζεται την υποχρέωση να εξασφαλίζει την κάλυψη των αναγκών σε είδη διατροφής του πληθυσμού που μετακινείται από τον γεωργικό τομέα και αστικοποιείται
- Αν δεν αυξηθεί η παραγωγικότητα αυτών που παραμένουν στον γεωργικό τομέα θα σημειωθούν ελλείψεις σε είδη διατροφής, με αποτέλεσμα:
 - *πληθωριστικές πιέσεις στην οικονομία*
 - *αύξηση μισθών στον σύγχρονο τομέα*
 - *περιορισμός κερδών*
 - *μείωση επενδύσεων*
 - *διακοπή διαδικασίας ανάπτυξης*

Ανάπτυξη με πλεονάζουσα ποσότητα εργασία (A. Lewis)

- Με πλεονάζουσα εργασία $L > L_A$, η απασχόληση στη γεωργία είναι στα δεξιά του σημείου καμπής Lewis

→ $MP_L = 0$

- Πολλές χώρες στήριξαν την ανάπτυξη τους στο πλεονάζον εργατικό δυναμικό του γεωργικού τομέα
- Η ανάπτυξη της Αγγλίας τον 19^ο αιώνα, της Ιαπωνίας, της Σοβιετικής Ένωσης κ.λπ. ιστορικά επαληθεύουν τη δυναμική θεωρία του Lewis
- Οι πιο πρόσφατες όμως παρατηρήσεις από την αναπτυξιακή διαδικασία των χωρών του Τρίτου Κόσμου βάζουν σε αμφισβήτηση πολλές από τις βασικές υποθέσεις της θεωρίας:
 - a) Οι μισθοί στον σύγχρονο τομέα διαμορφώθηκαν ανεξάρτητα από το επίπεδο αμοιβών εργασίας στον παραδοσιακό τομέα και ξεπέρασαν κατά πολύ τη σχέση που υπέθετε ο Lewis
 - ✓ *Οι μισθοί στον σύγχρονο τομέα έφτασαν να είναι 2-3 φορές υψηλότεροι από τις αμοιβές στον γεωργικό τομέα*
 - *Δημιουργία ισχυρού κινήτρου με αποτέλεσμα ο ρυθμός εξόδου του γεωργικού πληθυσμού να είναι πολύ υψηλός και γρήγορος*
 - ✓ *Ο βιομηχανικός τομέας δεν μπόρεσε να απασχολήσει όλο αυτό το εργατικό δυναμικό με αποτέλεσμα από υποαπασχολούμενοι στον γεωργικό τομέα να βρεθούν άνεργοι στις αστικές περιοχές*

- b) Άλλοι παράγοντες, όπως καλύτερη πρόσβαση σε υπηρεσίες (παιδεία, υγεία, υπηρεσίες), αποτέλεσαν κίνητρο για την ταχύτερη έξοδο από τον γεωργικό τομέα και μετακίνηση του γεωργικού πληθυσμού στα αστικά κέντρα
- ✓ Σε πολλές χώρες του Τρίτου Κόσμου η έξοδος αυτή του γεωργικού πληθυσμού πήρε τη μορφή αστυφιλίας και τη δημιουργία ανεργίας και κοινωνικών προβλημάτων στα αστικά κέντρα
- c) Στις χώρες αυτές δεν λειτούργησε ο μηχανισμός της επανεπένδυσης των κερδών, βασικός μηχανισμός για τη δημιουργία επενδύσεων και κεφαλαίου για τους εξής λόγους:
- ✓ μέρος των κερδών δεν παραμένει στον σύγχρονο βιομηχανικό τομέα αλλά εξάγεται αφού ο βιομηχανικός τομέας τις περισσότερες φορές έχει δημιουργηθεί με ξένες επενδύσεις
 - ✓ δεν υπάρχει στις χώρες αυτές επιχειρηματική τάξη για να αναλάβει επενδυτικές πρωτοβουλίες
- d) Ο ρόλος της γεωργίας στο υπόδειγμα είναι **παθητικός** -> δικαιολόγησε τον **παραγκωνισμό** του τομέα και **νομιμοποίησε μια ισχυρή «αστική μεροληψία»** στις αναπτυξιακές πολιτικές.
- e) Παρόλες τις υποθέσεις και αδυναμίες της θεωρίας, η προσέγγιση του Lewis φωτίζει την **αλληλεξάρτηση των τομέων της οικονομίας** και τον ρόλο του **πλεονάζοντος εργατικού δυναμικού** και της **αύξησης της παραγωγικότητας** του γεωργικού τομέα στην αναπτυξιακή διαδικασία.

Το Νεοκλασικό Υπόδειγμα του Jorgenson

Υπόδειγμα δυαδικής οικονομίας με πλήρη απασχόληση

- Το υπόδειγμα δέχεται την ύπαρξη δύο διακριτών τομέων στην οικονομία, με διαφορές στην παραγωγικότητά τους.
- **Δεν δέχεται** όμως ότι η παραγωγικότητα της εργασίας στον γεωργικό τομέα είναι μηδέν
 - Επομένως, κάθε μεταφορά εργατών από τον παραδοσιακό στο σύγχρονο τομέα μειώνει το προϊόν του παραδοσιακού τομέα και προκαλεί αύξηση μισθών στο σύγχρονο τομέα.
 - Ο μισθός καθορίζεται εξισώνοντας την προσφορά και τη ζήτηση της εργασίας.
- Το υπόδειγμα δυαδικής οικονομίας με πλήρη απασχόληση είναι γνωστό ως **νεοκλασικό**.

Το Νεοκλασικό Υπόδειγμα του Jorgenson

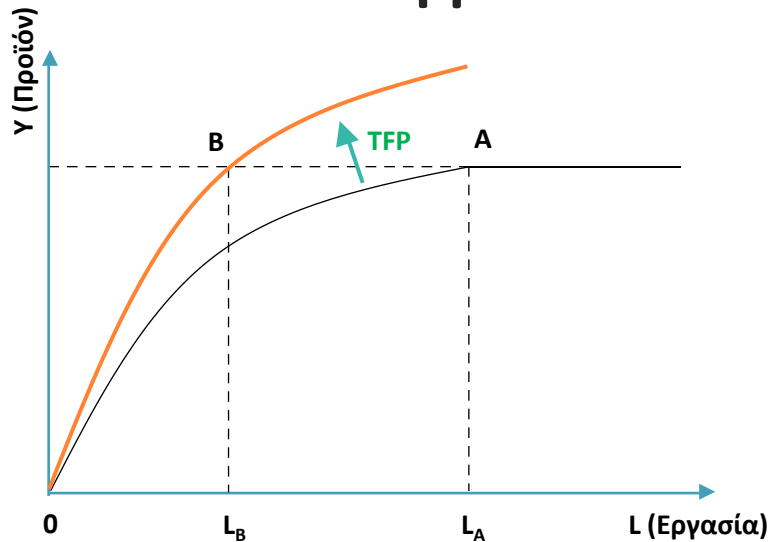
Υπόδειγμα δυαδικής οικονομίας με πλήρη απασχόληση

Τι συμβαίνει, λοιπόν, στον ρόλο της γεωργίας όταν έχει απομακρυνθεί η πλεονάζουσα εργασία και έχει επιτευχθεί πλήρης απασχόληση;

- Η οικονομία βρίσκεται τώρα στα αριστερά του σημείου καμπής του Lewis
- Το οριακό προϊόν της εργασίας στη γεωργία έχει αυξηθεί στο επίπεδο του μισθού στη βιομηχανία, προσαρμοσμένο στο κόστος μετανάστευσης.

Το Νεοκλασικό Υπόδειγμα του Jorgenson

Υπόδειγμα δυαδικής οικονομίας με πλήρη απασχόληση

- **Λύση:** χρειαζόμαστε **τεχνολογική μεταβολή** στη γεωργία για τη διατήρηση της γεωργικής παραγωγής με λιγότερη εργασία στη γεωργία από ό,τι πριν
- Όπως φαίνεται στο Σχήμα, με την **αύξηση της TFP** το γεωργικό προϊόν μπορεί να διατηρηθεί στα ίδια επίπεδα παρά τη μείωση της απασχόλησης στη γεωργία από το L_A στο L_B
- Η αύξηση της παραγωγικότητας στη γεωργία είναι απαραίτητη προκειμένου να καταστεί η εργασία διαθέσιμη για τη βιομηχανία, **χωρίς να μειωθεί η γεωργική παραγωγή**
- Ο βασικός κρίκος είναι η απελευθέρωση της εργασίας από τη γεωργία με σκοπό της διάθεσής της στη βιομηχανία **χωρίς αύξηση της τιμής των τροφίμων και των μισθών**
- Διαφορετικά, το αυξημένο κόστος εργασίας θα οδηγούσε σταδιακά την οικονομία σε στασιμότητα, τη λεγόμενη «**Ρικαρντιανή παγίδα**».

Στατικές θεωρίες δυαδισμού

Κοινωνικός Δυαδισμός του Boeke

- Ο Boeke είναι ο κύριος υποστηρικτής της κοινωνιολογικής ερμηνείας του δυαδισμού.
- Στα πλαίσια της θεωρίας του, υπάρχουν τρία βασικά κριτήρια με τα οποία μπορούμε να χαρακτηρίσουμε τη μορφή και το περιεχόμενο μιας κοινωνίας:
 - a) το κοινωνικό πνεύμα που επικρατεί
 - b) οι οργανωτικές δομές στην παραγωγική διαδικασία
 - c) η κυρίαρχουσα τεχνολογία
- Με βάση αυτά τα κριτήρια μπορούμε να χαρακτηρίσουμε μια κοινωνία ομοιογενή ή δυαδική
 - Αν σε μια κοινωνία επικρατεί ένα κοινωνικό σύστημα (δηλ. ίδιες μορφές οργάνωσης, τεχνολογίας) τότε η κοινωνία είναι ομοιογενής, αν όχι, είναι δυαδική
- Κατά τον Boeke 'δυαδισμός' είναι το αποτέλεσμα της αδυναμίας του οργανικού συνδυασμού δυο διαφορετικών κοινωνικών συστημάτων, ενός αυτόχθονου συστήματος και ενός άλλου συστήματος που εισάγεται από το εξωτερικό

Στατικές θεωρίες δυαδισμού

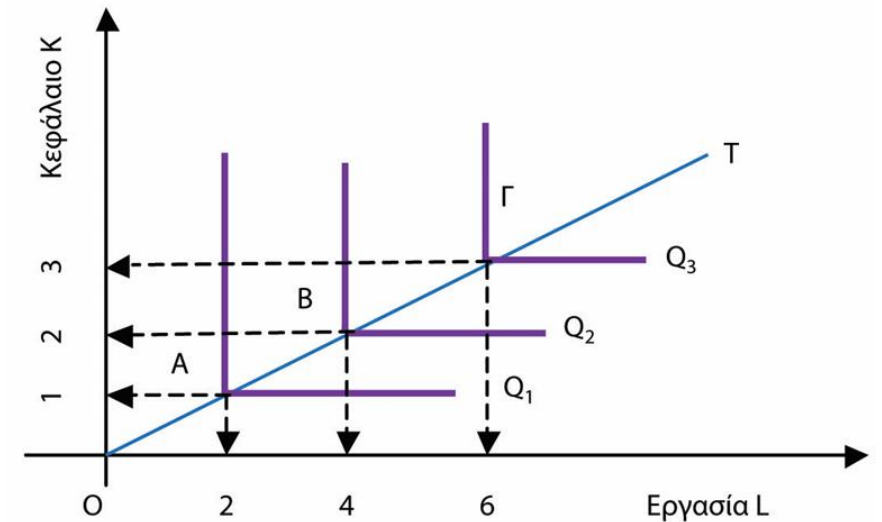
Κοινωνικός Δυαδισμός του Boeke

- Το αυτόχθονο σύστημα χαρακτηρίζεται από έλλειψη προηγμένων οργανωτικών δομών, από έλλειψη ενδιαφέροντος για επενδυτική και τεχνολογική εξειδίκευση και αποστροφή προς το εμπόριο και το κέρδος
- Το εισαγόμενο σύστημα χαρακτηρίζεται από ορθολογικότητα, επιχειρηματική διάθεση και προηγμένες οργανωτικές δομές
 - Οι δυαδικές οικονομίες είναι αδύνατο να αναπτυχθούν με βάση τα δυτικά πρότυπα, αφού το αυτόχθονο σύστημα δεν αντιδρά στη δυτικού τύπου πολιτική που εφαρμόζεται για την ανάπτυξη του σύγχρονου τομέα
- Κριτική θεωρίας: Η επέκταση του σύγχρονου τομέα παρεμποδίζεται και δεν σημειώνεται ανάπτυξη στον παραδοσιακό τομέα όχι γιατί ο πληθυσμός δεν συμπεριφέρεται ορθολογικά ή δεν αντιδρά στα οικονομικά κίνητρα, αλλά γιατί δεν τους παρέχονται τα **σωστά οικονομικά κίνητρα**.
 - Είναι παραπλανητικό να θεωρήσει κανείς ότι η βασική αιτία της υπανάπτυξης στις δυαδικές οικονομίες είναι η έλλειψη ανταπόκρισης του γεωργικού πληθυσμού στα οικονομικά κίνητρα

Στατικές θεωρίες δυαδισμού

Τεχνολογικός δυαδισμός του Higgins

- Ο Higgins απορρίπτει τον κοινωνικό δυαδισμό και θεωρεί βασικό αίτιο του δυαδισμού τις διαφορές που υπάρχουν στην **τεχνολογία**
- Στον ανεπτυγμένο τομέα οι μέθοδοι παραγωγής είναι **εντάσεως κεφαλαίου**
- Οι συντελεστές εργασία και κεφάλαιο χρησιμοποιούνται σε **σταθερή αναλογία**
 - **δεν υπάρχει δυνατότητα υποκατάστασης** μεταξύ των συντελεστών παραγωγής
- Ο σύγχρονος τομέας έχει αναπτυχθεί με την εισαγωγή ξένων κεφαλαίων και την εγκατάσταση ξένων επιχειρήσεων, οι οποίες λειτουργούν με τεχνολογίες εντάσεως κεφαλαίου, τις οποίες μεταφέρουν από τις προηγμένες χώρες.
- Στον παραδοσιακό τομέα, οι μέθοδοι παραγωγής είναι **έντασης εργασίας**, αφού ο συντελεστής που πλεονάζει είναι το εργατικό δυναμικό.
 - Στον παραδοσιακό τομέα **υπάρχει δυνατότητα υποκατάστασης** μεταξύ του κεφαλαίου και της εργασίας

Συναρτήσεις Παραγωγής Leontief

- Συνδυασμός παραγωγικών συντελεστών σε **σταθερές αναλογίες** με ένα συγκεκριμένο επίπεδο τεχνολογίας
- **Πλήρη απασχόληση των παραγωγικών πόρων**

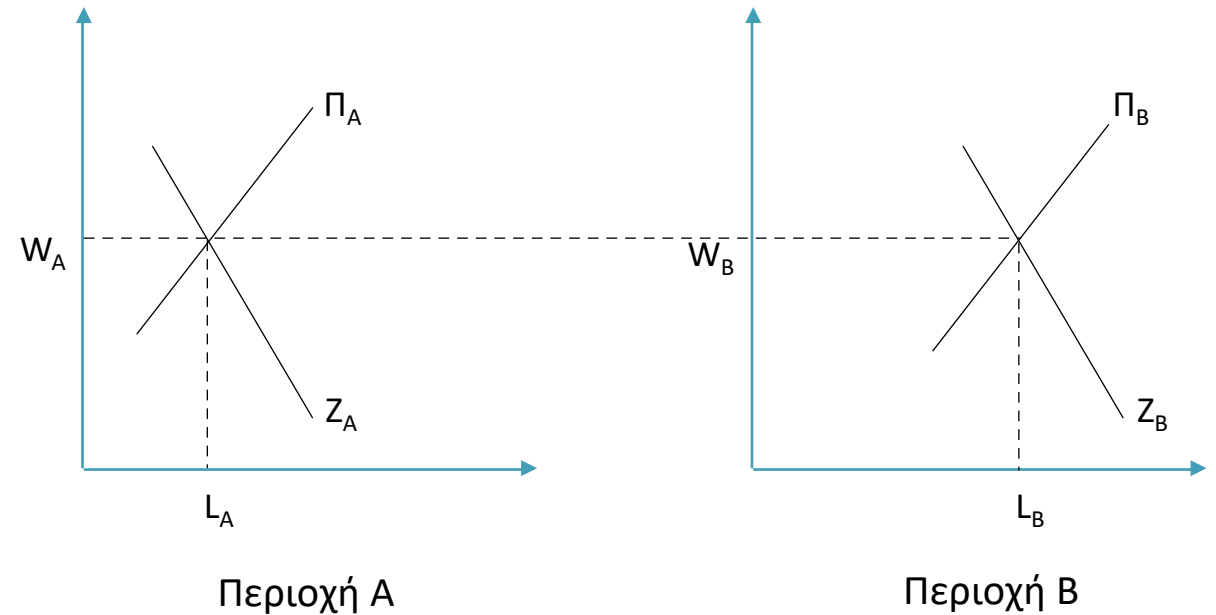
Στατικές θεωρίες δυαδισμού Τεχνολογικός δυαδισμός του Higgins

- Στις αναπτυσσόμενες χώρες, ο πληθυσμός αυξάνεται με ταχύτερο ρυθμό από ότι αυξάνονται οι επενδύσεις και σχηματίζεται κεφάλαιο στον σύγχρονο τομέα
- Η αύξηση του κεφαλαίου στον ανεπτυγμένο τομέα δεν είναι αρκετή για να δημιουργήσει ευκαιρίες απασχόλησης σε όλο το εργατικό δυναμικό
- Εξαιτίας της μη δυνατότητας υποκατάστασης κεφαλαίου με φθινό εργατικό δυναμικό και της τεχνολογίας που εφαρμόζεται περιορίζονται περαιτέρω οι δυνατότητες απασχόλησης του εργατικού δυναμικού
 - Το εργατικό δυναμικό πλεονάζει και παραμένει υποαπασχολούμενο στον γεωργικό τομέα
- Επειδή στον παραδοσιακό τομέα οι μέθοδοι παραγωγής επιτρέπουν τη δυνατότητα υποκατάστασης των συντελεστών παραγωγής, η παραγωγική διαδικασία γίνεται περισσότερο εντάσεως εργασίας
 - Η οριακή παραγωγικότητα της εργασίας πέφτει στο μηδέν
- Συμπερασματικά: (α) ο ρυθμός αύξησης του πληθυσμού στις αναπτυσσόμενες χώρες είναι μεγαλύτερος του ρυθμού αύξησης του παγίου κεφαλαίου, (β) επικρατούν διαφορετικές τεχνολογικές συνθήκες στους δυο τομείς της δυαδικής οικονομίας
 - Το εργατικό δυναμικό παραμένει είτε υποαπασχολούμενο στον παραδοσιακό γεωργικό τομέα είτε άνεργο στις αστικές περιοχές.

Στατικές θεωρίες δυαδισμού

Θεωρία συσσωρευτικών αιτιών του Myrdal

- Η θεωρία των συσσωρευτικών αιτιών του Myrdal αποτελεί ερμηνεία του γεωγραφικού δυισμού, δηλαδή την συνύπαρξη ανεπτυγμένων και καθυστερημένων περιοχών σε μια χώρα
 - π.χ. η περίπτωση της Νότιας Ιταλίας
- Ας υποθέσουμε ότι έχουμε μια χώρα που όλες οι περιοχές της έχουν το ίδιο επίπεδο ανάπτυξης, δηλ. ίδιο κατά κεφαλήν εισόδημα, ίδια παραγωγικότητα και ίδιο επίπεδο μισθών
- Θεωρούμε δυο περιοχές A και B
- Στο σημείο τομής της προσφοράς και της ζήτησης εργασίας προσδιορίζεται η ζητούμενη και προσφερόμενη ποσότητα εργασίας σε κάθε περιοχή (L_A και L_B)
- Οι δυο αγορές ισορροπούν στο ίδιο επίπεδο μισθών $W_A = W_B$

Z_A: καμπύλη ζήτησης εργασίας περιοχής A

Π_A: καμπύλη προσφοράς εργασίας περιοχής A

Z_B: καμπύλη ζήτησης εργασίας περιοχής B

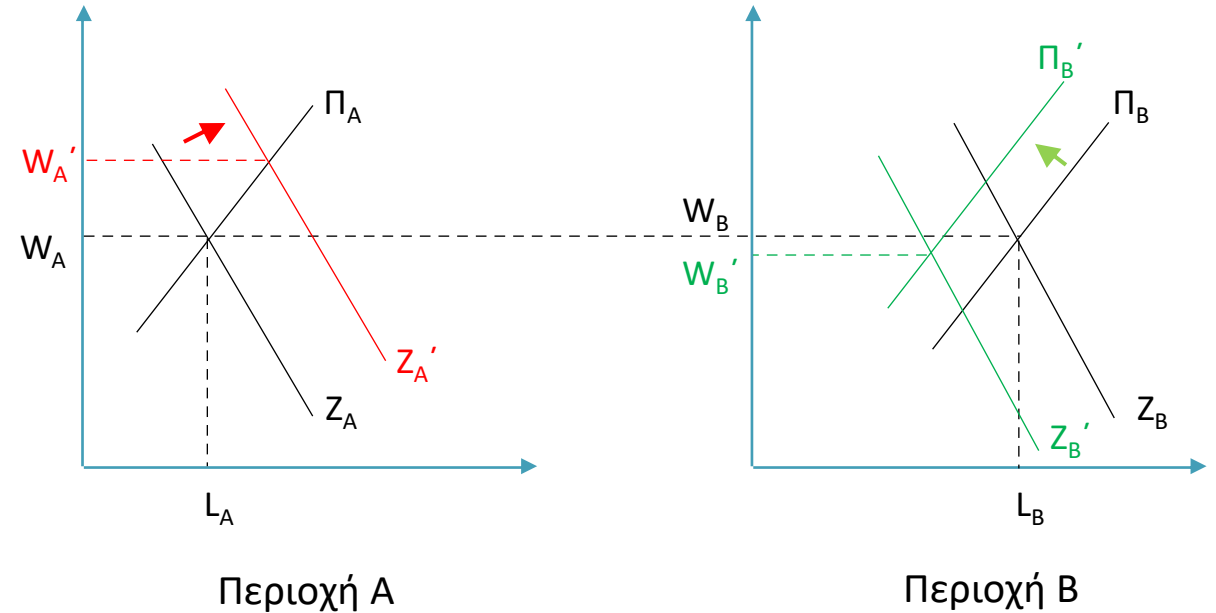
Π_B: καμπύλη προσφοράς εργασίας περιοχής B

W_A = W_B: επίπεδο μισθών στην περιοχή A και B

Στατικές θεωρίες δυαδισμού

Θεωρία συσσωρευτικών αιτιών του Myrdal

- Έστω ότι κάποιος εξωγενής παράγοντας αυξάνει τη ζήτηση εργασίας στην περιοχή A
- μετατόπιση της καμπύλης ζήτησης εργασίας προς τα άνω και δεξιά
- αύξηση μισθού από το επίπεδο W_A στο επίπεδο W_A'
- Ο υψηλότερος μισθός στην περιοχή A αποτελεί κίνητρο για τους εργαζόμενους στη B να αναζητήσουν εργασία στην A
- Αφού φεύγει εργατικό δυναμικό από τη B, μετατοπίζεται η **προσφορά εργασίας προς τα άνω και αριστερά**
- Περιορίζεται η ζήτηση αγαθών και υπηρεσιών στη B -> περιορίζεται η προσφορά αγαθών και η παραγωγική δραστηριότητα -> **μειώνεται η ζήτηση εργασίας**
- Το νέο επίπεδο μισθών W_B' στη B είναι μικρότερο από το επίπεδο μισθών W_A' στην περιοχή A

Στατικές θεωρίες δυαδισμού

Θεωρία συσσωρευτικών αιτιών του Myrdal

- Η εγκατάσταση νέου ανθρώπινου δυναμικού στην περιοχή A τονώνει την ζήτηση αγαθών και υπηρεσιών, την παραγωγική δραστηριότητα
 - αύξηση της ζήτησης της εργασίας
 - περαιτέρω αύξηση των μισθών
- Η μετανάστευση του ανθρώπινου δυναμικού δημιουργεί συσσωρευτικές αντιδράσεις που έχουν αρνητικές επιπτώσεις στην περιοχή B και ευεργετικές στην περιοχή A
- Την μετακίνηση εργατικού δυναμικού ακολουθεί μετακίνηση κεφαλαίων και μετακίνηση επιχειρήσεων στην περιοχή A
 - Τα ευεργετικά οφέλη από την ανάπτυξη της περιοχής A λειτουργούν πολωτικά και εντείνουν την ανισορροπία ανάμεσα στις δυο περιοχές που έχουν πια διαφορετικό επίπεδο ανάπτυξης
- Η πόλωση και ο συγκεντρωτισμός αυτός ανάμεσα στις περιοχές μπορεί να αμβλυνθεί με την εφαρμογή **περιφερειακής πολιτικής**
 - οικονομικά κίνητρα για την εγκατάσταση επιχειρήσεων και εργατικού δυναμικού στις περιοχές με χαμηλό επίπεδο ανάπτυξης
 - δημιουργία υποδομών (π.χ., βιομηχανικές ζώνες, οδικό δίκτυο) για την προσέλκυση νέων παραγωγικών δραστηριοτήτων

Ο ρόλος της Γεωργίας στην Οικονομική Ανάπτυξη

Κάλυψη των αναγκών σε τρόφιμα

- Η αύξηση της ζήτησης σε τρόφιμα είναι αποτέλεσμα της αύξησης του πληθυσμού στις αναπτυσσόμενες χώρες αλλά και της αύξησης του κατά κεφαλήν εισοδήματος
 - Εξαιτίας της υψηλής εισοδηματικής ελαστικότητας της ζήτησης για τρόφιμα στις χώρες αυτές, όταν αυξάνεται το κατά κεφαλήν εισόδημα αυξάνεται η ζήτηση για τα είδη διατροφής
 - Παράλληλα η αύξηση του πληθυσμού με υψηλό ρυθμό αυξάνει ακόμα περισσότερο τη ζήτηση για τρόφιμα
- Αν η προσφορά αδυνατεί να ακολουθήσει την αυξημένη ζήτηση τροφίμων βραχυχρόνια τουλάχιστον, θα αυξηθούν οι τιμές των τροφίμων, των μισθών -> **πληθωριστικές πιέσεις**
 - Οι πληθωριστικές αυτές πιέσεις είναι εντονότερες στις υποανάπτυκτες χώρες γιατί η δαπάνη για τρόφιμα αποτελεί υψηλό ποσοστό της καταναλωτικής δαπάνης
 - Μακροχρόνια, αν η προσφορά αγροτικών προϊόντων δεν προσαρμοσθεί στην ζήτηση, η χώρα θα καλύψει τις ανάγκες της με εισαγωγές και με δαπάνες συναλλαγματικών πόρων, που θα μπορούσαν να δαπανηθούν για κεφαλαιουχικά αγαθά

Συμβολή στην αύξηση των συναλλαγματικών πόρων

- Η βιομηχανική ανάπτυξη των αναπτυσσόμενων χωρών στηρίζεται στην εισαγωγή κεφαλαιουχικών αγαθών, που προϋποθέτουν την εξασφάλιση συναλλαγματικών πόρων
- Οι αναπτυσσόμενες χώρες είναι κυρίως χώρες παραγωγής γεωργικών προϊόντων και η γεωργία μπορεί να συμβάλλει στην εξασφάλιση συναλλαγματικών πόρων με την προώθηση εξαγωγών και την υποκατάσταση εισαγωγών γεωργικών προϊόντων
- **Βασικά πλεονεκτήματα:**
 - i. Η σχετική ευκολία για την πραγματοποίηση της γεωργικής παραγωγής με την αξιοποίηση της υφιστάμενης τεχνολογίας, χωρίς μεγάλες ανάγκες σε επενδύσεις και σε κεφαλαιουχικά αγαθά
 - ii. Τα αγροτικά προϊόντα διοχετεύονται σε μια υπάρχουσα αγορά
 - iii. Αξιοποιούνται οι πόροι που βρίσκονται σε σχετική αφθονία (δηλ. το εργατικό δυναμικό)

Συμβολή στην αύξηση των συναλλαγματικών πόρων

- **Βασικά μειονεκτήματα** εξάρτησης των εξαγωγών της χώρας από τα γεωργικά προϊόντα:
 - i. Οι τιμές των γεωργικών προϊόντων παρουσιάζουν ευαισθησία στις διακυμάνσεις της προσφοράς. Οι απότομες βραχυχρόνιες διακυμάνσεις των τιμών έχουν άμεσες επιπτώσεις στα συναλλαγματικά έσοδα μιας χώρας. Όσο περισσότερο εξαρτώνται οι εξαγωγές από μικρό αριθμό προϊόντων (π.χ. σε μερικές αναπτυσσόμενες χώρες τα κύρια εξαγωγικά προϊόντα περιορίζονται σε 1-2 αγροτικά προϊόντα), τόσο μεγαλύτερη η ευαισθησία του ισοζυγίου πληρωμών από τις διακυμάνσεις των τιμών των γεωργικών προϊόντων
 - ii. Μακροχρόνια οι **όροι εμπορίου** βαίνουν εις βάρος των υποανάπτυκτων χωρών (εξαγωγείς γεωργικών προϊόντων vs εισαγωγείς βιομηχανικών προϊόντων)

Όροι εμπορίου = Δείκτης τιμών εξαγωγικών προϊόντων / Δείκτης τιμών εισαγωγικών προϊόντων

Κάλυψη των αναγκών σε εργατικό δυναμικό των λοιπών τομέων της οικονομίας

- Ιστορικά η βιομηχανική ανάπτυξη πολλών χωρών στηρίχθηκε στο φθινό εργατικό δυναμικό που προερχόταν είτε από τον αγροτικό τομέα της ίδιας της χώρας είτε από μετανάστευση
- Η συμβολή του γεωργικού εργατικού δυναμικού στην οικονομική ανάπτυξη της χώρας έχει αποτελέσει αντικείμενο πολλών θεωριών στα πλαίσια της κλασικής, νεοκλασικής και μαρξιστικής θεωρίας.
- Δείτε το υπόδειγμα του Lewis 'Ανάπτυξη με πλεονάζουσα ποσότητα εργασία' για τον τρόπο συμβολής και την αλληλεξάρτηση μεταξύ του γεωργικού και βιομηχανικού τομέα

Συμβολή στον σχηματισμό κεφαλαίου

- Η συμβολή του γεωργικού τομέα στον σχηματισμό κεφαλαίου μπορεί να προέλθει από:
 1. τις επενδύσεις των γεωργών στον γεωργικό τομέα
 2. τις επενδύσεις των γεωργών στους υπόλοιπους τομείς της οικονομίας
 3. τη φορολογία του γεωργικού τομέα
 - δυσκολία στην εξακρίβωση της φορολογητέας ύλης και την είσπραξη φόρων
 - εστίαση στις μεγάλες γεωργικές εκμεταλλεύσεις που ανήκουν σε γαιοκτήμονες (π.χ. φυτείες)
 4. την αύξηση της παραγωγικότητας στη γεωργία

Διατομεακές διασυνδέσεις και πολλαπλασιαστικά αποτελέσματα της μεγέθυνσης

- Η αύξηση των επενδύσεων στη γεωργία επιφέρει αποτελέσματα πολλαπλασιαστικά της μεγέθυνσης στους άλλους κλάδους της οικονομίας
 - *κάθυετες διασυνδέσεις*
 - *οριζόντιες διασυνδέσεις*